

UN HOME APASSIONAT

per Montserrat Bacardí

Dels tres volums en què ha estat publicada la correspondència de Carles Riba, el primer és el que agafa un període de temps més ampli: des del 1910 fins al 1938. Per això, i segurament perquè quan escriu la primera carta recollida en aquest esplèndid i consciencios treball de recerca —i també d'interpretació, no hem d'oblidar-ho— només té disset anys, és també el volum que presenta un Riba més canviat.

En aquesta època el seu principal interlocutor epistolar és l'artista Josep Obiols. No solament pel nombre de cartes, sinó sobretot per l'amistat que s'hi entreveu. Amb ell, i amb Clementina Arderiu, viatja per terres italianes el 1920; comparteixen projectes i neguits a l'editorial Muntanola. El fa participar, en suma, de la seva vida quotidiana, dels seus avatars personals i de les seves relacions familiars i literàries (en aquest sentit, són freqüents els repassos a amics i coneguts, de vegades en to dur, inclement, cosa que palesa una confiança mútua).

En algunes de les cartes dirigides a Obiols, Riba s'esplaija en descripcions personalíssimes, i molt belles, de diverses ciutats alemanyes que recorre el 1922: Weimar (amb una fonda presència de Goethe: «Sentiu en tots els racons, a través de tots els espais, la seva ombra»¹), Berlín, Colònia i Heidelberg; també, en explicacions dels costums i les maneres de fer dels alemanys, sovint a partir del relat de facècies viscudes —o suportades.

La correspondència enviada només un parell d'anys abans des d'Itàlia té un caire ben diferent. Es tracta, sobretot, de targetes postals adreçades a coneguts més o menys propers. Postals poètiques, diguem-ne: tendres, emotives, potser amb un punt de sentimentalisme. Postals que revelen un intel·lectual pletòric de joventut, enjogassat, que no dubta a posar de manifest el seu saber lingüístic i literari («Sempre, àdhuc en família, no podia, ni sabia, ni volia, deixar de ser el mestre i el poeta que tot ho sap i que tot ho endevina»²).

D'altra banda, l'estada a Itàlia significa per a Riba la descoberta sensible, viencial, de l'humanisme renaixentista, des de tants aspectes modèlic per als

noucentistes, i, en bona part, encara per a ell mateix. Al llarg d'aquest primer recull de cartes hom pot veure com Riba, però, es va distanciant dels plantejaments més rígids de l'ideari orsià, a mesura que els fets històrico-culturals evolucionen (el 1922 escriu a López-Picó: «L'Ors és el primer que peca per manca de sinceritat: no ha volgut mai reconèixer que, pertanyent a una generació de sacrifici, de pionniers, hauria de saber tenir l'humil orgull de la pala, del picot i fins de la bala escadussera. En això, la seva obra l'ha ultrapassat a ell.»³).

D'aquests fets i d'altres, dels més rellevants per a la seva existència, Riba en dona opinió en nombroses ocasions. És fàcil, doncs, llegir la seva correspondència com un testimoni excepcional del seu temps, de les vicissituds de tota mena, petites i grans, d'una formidable generació redreçadora, acarada a la realitat complexa i difícil d'un país víctima ensems de les estorpeiades de fora i de les mancances de dins, com un tot indissoluble, on una cosa fàcilment porta l'altra i a l'inrevés.

En efecte, el poeta es queixa sovint d'«aquestes feines ventureres meves»⁴ que ha de dur a terme per completar els migrats ingressos. Es lamenta de la manca d'independència de la crítica, de l'escassa professionalització i l'escàs rigor del periodisme, de la incertesa de les revistes, de la fragilitat del teatre en mans d'un públic burgès escàs i inconstant... Estigmatitza sense gaire compassió els poetes joves: «capellanets, ex-seminaristes, aficionats a l'orxata i pureses metòdics»,⁵ com també algunes temptatives d'avantguardisme fàcil. I comenta fets com l'assassinat de Francesc Layret, «les maniobres visibles de la Lliga»,⁶ l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera i de la República (en especial, aquests dos esdeveniments, per com afecten Catalunya i les seves llibertats), l'«Alzamiento»...

Una preocupació present a tot l'epistolari —els tres volums— és la referida a Catalunya, en qualsevol aspecte, sobretot en els de la llengua i de la cultura. De tota manera, en aquest primer recull, potser perquè les coses no anaven malament del tot, Riba sovint en fa motiu de bromes, de plasenteries: des

de Florència, s'acomiada de López-Picó amb aquestes paraules: «Fem tant de nacionalisme, que ens podem fer la il·lusió de desterrats per la pàtria»;⁷ o de Millàs-Raurell, des de Munic: «Podré adormir-me amb la consciència en pau de no haver desdit, per un dia, de Catalunya, dels seus poetes, dels seus polítics, dels seus comerciants i dels seus capellans.»⁸ Un to alegre, jovial (no desproveït de moments d'escepticisme furibund: «Els catalans una gent sense pàtria ja ho som. Després de nosaltres només vénen els jueus.»⁹).

L'exili i el retorn

El segon volum, que comprèn la correspondència ribiana des del 1939 fins al 1952, s'enceta a l'exili. És força coneguda la partença de Riba —i de tants d'altres intel·lectuals— cap a França el gener del 1939. Hi romandrà fins al 1943, en diversos estatges. Fet i fet, en una quasi permanent situació de fugida i d'interinitat, la qual cosa —cal dir ho?— provoca en el seu ànim estones d'incertesa i d'angoixa. Així s'acomiada de Carles Pi i Sunyer l'abril del 39: «Escriviu-me uns mots, us ho prego. Tinc la pacient conformitat que em vau recomanar; però feu-vos càrrec que la professió em vagi per dins molt seriosament.»¹⁰ L'exili, al capdavant, esdevé una espera indefinida: «Pi i Sunyer insisteix en el projecte d'anar —ell i nosaltres i algun intel·lectual més— a Anglaterra. Ja seubeu com l'experiència m'encanta. Però és un projecte, per a realitzar el qual esperem certes previsions de detall. Que no arriben. Com també s'ajorna l'anada a Boissy. Esperar, esperar... Enerva, dissipa, això.»¹¹

Fins aquí, un tríngol no gaire diferent del de molts altres exiliats. No van ser tants, però, els qui van lluitar amb tots els mitjans i amb tot el convenciment per, des de fora, «salvar l'esperit de Catalunya».¹² Així, a França, Riba va col·laborar i es va comprometre en nombroses iniciatives: la represa de la Institució de les Lletres Catalanes, la creació de la Fundació Ramon Llull, la continuïtat de la «Revista de Catalunya»... I, més endavant, ja novament a Catalunya, en algunes de les promogudes per nuclis d'exiliats a Amèrica: sobretot amb el de Xile i les seves «Ger-

manor» i «El Pi de les Tres Branques». Per contra, les cartes revelen les poques simpaties de Riba envers el grup que publicava a Mèxic «La Nova Revis-la».)

Enmig del trasbals del confinament —o pots ser per la seva causa—, en la senyor efimera que li ofereix l'estada, primer a Boissy-la-Rivière i després a Bierville, Riba comença a compondre les *Elegies de Bierville*. Són abundantíssimes les referències i els comentaris al voltant d'aquest llibre: el procés d'escriptura; l'edició clandestina, i molt limitada, a Barcelona; la sortida d'una edició ampliada a Xile; la versió castellana d'Alfonso Costafreda; la tercera edició, a Barcelona i en una editorial d'abast corrent... Moltes d'aquestes referències serveixen únicament per a datar els poemes o les diferents vicissituds de la seva publicació, però d'altres constitueixen reflexions sobre l'obra del poeta —les seves intencions o el seu sentit, per exemple—, d'un valor i d'un interès impagables.

L'abril del 1943 Riba torna a Catalunya. Fins en aquest moment, des del 1939, tot i els avatars soferts, la seva correspondència és copiosa, de vegades repetitiva per al lector (és clar que quan Riba escrivia no pensava pas en el lector de la seva correspondència completa: «no escric les meves cartes de cara a l'eternitat»¹³). En canvi, des de l'abril del 1943 fins a principis del 1947, no es conserven més que una dotzena de cartes. No costa gaire d'imaginar-se els possibles perquè d'aquest silenci.

A punt de fer els cinquanta anys, Riba ha de començar de nou. I en uns circumstàncies ben adverses. Per això es queixa amb tanta freqüència —en realitat, al llarg dels tres volums: tota la vida— de les mil i una «feinetes» en què es veu enxampat: «estic dissipat en tot de feines que massa sovint no passen de feinetes»;¹⁴ o «si us expliqués per què he trigat a escriure-us, tindríeu un petit panorama de destorbs, feinasses i feinetes, enuigs grossos i minúsculs, d'un barceloní de cada dia».¹⁵ Per això també en aquesta època parla tan sovint de diners, especialment en les cartes adreçades als catalans exiliats a l'Amèrica del Sud, per tal de veure compensada la seva col·laboració en les revistes o editorials que ells promouen.

De tota manera, mai no sembla afligir-se d'haver tornat: «No ens hem penedit una sola vegada de la nostra decisió; hem compensat amb fruits tangibles de la nostra tasca la imperfecció a què, si voleu, anà a parar l'actitud presa un dia».¹⁶ Perquè és del parer que l'obra dels intel·lectuals catalans, ni que només pugui manifestar-se d'una manera molt restringida, dona més fruit dintre del país que no pas a fora. Així ho exposa a Joan Oliver, a Rafael Tasis, a Josep M. Capdevila, a Domènec Guansé i a Artur Bladé i De-

sumvila, els quals encoratja perquè tornin: «Invocaria tot el que han estat els quaranta anys d'amistat sense núvol i de confiança sense reserva, per dir-te simplement: torna, has de tornar, cal per a tu i per als teus i per a tot allò que estimes i que tan abnegadament —i amb tan santa ira— serveixes»,¹⁷ escriu a Capdevila el 1949.

Una de les facetes segurament més «divertides» —val a dir-ho: en un pla de tragicomèdia— que ofereixen les cartes aplegades en el segon volum és la de censura. Des de l'exili, per tal de no despertar sospites, Riba s'inventa una personalitat i un nom: C. Rivet, escriptor francès que havia estat convidat uns dies a Barcelona abans de la guerra i que a penes entén l'espanyol («*Faites-moi parvenir, surtout, de vos nouvelles. Vous pouvez vous débrouiller assez bien en français; si vous n'osez pas, j'ai des amis qui me traduiront votre espagnol*»¹⁸), amic d'un català que resideix a França i que escriu poemes en català: «*Je me fais un plaisir de vous passer un poème qu'un écrivain de vos compatriotes que je fréquentais à Bx. a bien voulu me communiquer. Il est écrit dans votre patois —pardon, dans votre langue maternelle.*»¹⁹ Tot plegat conté una bona dosi d'ironia, de sarcasme, de mofa.

Ben aviat, a mitjan i finals dels anys quaranta, Riba comença a exercir, entre els escriptors més joves, allò que Xavier Benguerel anomena un «patronatge espiritual»,²⁰ que es posa de manifest de diverses maneres: a banda dels actes de reconeixement i d'homenatge (les tertúlies del diumenge a la tarda o l'obsequi de la caseta de Cadaqués), un bon grapat de cartes del segon volum i del tercer, esdevenen crítiques literàries de poemaris que li envien, per exemple, Rosa Leveroni, Santiago Pey, Màrius Torres o Joana Raspall. Es tracta de comentaris en els quals Riba harmonitza la possible fredor de l'exegesi literària —no sempre elogiosa— amb l'afabilitat de les relacions que manté amb els seus corresponents. Són cartes, a més, plenes de suggeriments i d'orientacions pensades per a cada interlocutor.

Un fet que devia contribuir, tal vegada indirectament, a fer que a poc a poc Riba es convertís en un «símbol»²¹ és el que ell mateix anomena el seu «programa d'abstencions».²² En efecte, les lletres dels dos darrers reculls mostren com Riba va defugir de participar en qualsevol mena d'activitat en què els drets i les llibertats de Catalunya estiguessin en entredit: «Per principi, i mentre duri l'actual situació, refuso la meva adhesió pública a tot homenatge de porta oberta. Crec que hi ha prou confusió, prou ambigüitats i prou hipocresies en tot el que passa i en tot el que es fa (...) perquè la prudència aconselli de no posar-se, ni que sigui per a un homenatge just, al costat d'un no sap qui i servint qui sap quina inten-

ció.»²³ En canvi, es va avenir a prendre part —i destacada— en els congressos de poesia celebrats a Segòvia i a Salamanca el 1952 i el 1953. No sense dubtes, però: «Aquest equilibri entre el pro i el contra els explicarà, i ens farà perdonar, que vacil·lem; i que, fem definitivament el que fem, sigui llançant-nos-hi de cap, una mica a l'aventura.»²⁴

Una bona part de la correspondència del tercer volum va dirigida a intel·lectuals castellans que Riba va conèixer i tractar en aquests encontres: Rafael Santos Torroella, José Luis Cano, Leopoldo de Luis, Dionisio Ridruejo, Camilo José Cela i, molt principalment, Paulina Crusat: unes quaranta cartes que evidencien el pas d'una relació professional i de companyonia literària a un enteniment sòlid, que en alguns moments voreja la confessió. Riba explica i justifica el tracte amb aquests escriptors, més que res quan s'adreça als amics exiliats. Els argumenta la conveniència d'aprofitar algunes d'aquestes plataformes per a forjar actes d'afirmació nacional: «Us deuen haver arribat ecos, qui sap si deformats i tot, de la nostra participació al Congrés de Poesia de Segòvia. No us hi desorienteu. La cosa fou pensada, consultada, regatejada. (...) *No hem fet cap pacte; hem dit simplement: això és així, tant si tots plegats volem, com no; i nosaltres volem que sigui així, i no veiem ni acceptem l'arranjament de res que no sigui amb una llibertat prèvia.*»²⁵

Els darrers anys

Pots ser perquè el darrer volum és el que comprèn un període més breu de la correspondència de Riba, és el que presenta menys novetats. Molts dels corresponents i dels temes al·ludits ja són presents en el recull anterior. Tanmateix, s'hi observa un to inèdit, a partir, més o menys, de mitjan decenni dels cinquanta, justament quan les mostres d'homenatge se succeeixen. Riba, esperit lúcid, no pot deixar de veure-hi un signe de senectud, de tardor vital: «La vellesa comporta no solament bronquitis, sinó també miscel·lànies.»²⁶

S'hi afegeix, a més, un cert cansament de «donar-se»²⁷ —sempre mesclat, això sí, amb considerables espurnes d'esperança i de força moral—: «*A veces me siento... le diría biológicamente cansado. Con la misma sinceridad le digo que no me cuesta mucho trabajo reaccionar; mis resortes vitales de esperanza funcionan bien... más que mis posibilidades para una acción continua.*»²⁸ I encara alguns desenganys per la manera com han estat rebudes algunes de les accions. A propòsit del pròleg a l'antologia de Maragall, afirma: «Vaig passar hores negres, amb ganes de «plegar la botiga» davant de tanta estretor i tanta susceptibilitat.»²⁹ La qual cosa dona peu, en moments comptats, a una mica d'enyorança, dolça, suau: «[els records] en massa

ens vencen, ens aclaparen; i són ombres! Però un a un!... La suma és sempre melangia.»³⁰ En general hi domina el que en podríem dir una melangia activa, enèrgica, amb vista a l'esdevenidor, que sovint és concreta en el tracte magistral que manté amb els poetes joves (i en els elogis que en fa): «Formem i confortem unes minories juvenils magnífiques, d'una exigència ardent i pura que ens fan més un exemple a seguir nosaltres que no pas uns successors nostres.»³¹ (Quin contrast amb el desdeny que mostrava els anys vint!)

Amb el pas del temps allò que no minva en les cartes de Riba és el seu subtil sentit de l'humor i, sobretot, la seva ironia penetrant (Josep Pla en el seu «Homenot» el va definir com «(...) un irònic formidable. Era un estilet finíssim, capaç d'ensondir-se a gran profunditat»³²). Cosa que, no cal dir-ho, anorrea la imatge tòpica de l'escriptor saberut i seriós que ell mateix detestava tant. Els motius de broma són variadíssims: des de la seva pròpia persona, passant per coneguts (López-Picó, Ventura Gassol, Manuel de Montoliu, Joan Sales...), fins al servei de correus o els noms franquistes dels carrers.

Resta un últim punt per a tractar, essencial: la prosa epistolar de Riba. Un punt a partir del qual Carles-Jordi Guardiola, l'artífex d'aquesta compila-

ció (sens dubte un dels treballs de recerca més valuosos que s'han publicat els últims anys, i obra decididament perdurable), ha posat sobre la taula una suggestiva definició, com per a pensar-se-la a fons: «la tercera prosa» de Carles Riba, per bé que tal propòsit d'anàlisi depassi les intencions d'aquest article.

Per damunt de tot, doncs —de la informació i la xafardia, les reflexions valuosíssimes sobre tantes qüestions i tantes persones—, allò que fa que llegim les més de mil cinc-cents pàgines amb delit i fruïció no és altra cosa que l'estil que Riba hi empra. Es tracta d'una prosa llisquent, que sembla que brolli sola, d'una manera fàcil, baldament hi abundin les frases llargues, complexes, plenes d'incisos. Ahorra, sorprèn, més que la riquesa —que també—, la precisió del lèxic ribià, l'ús tan ajustat.³³ Una prosa, així, vibrant, nerviuda; sòlida i límpida. I eficaç: segons convingui, descriptiva, notarial, reflexiva, de combat, emotiva... Només exageraríem una mica si afirméssim que Riba disposa de tants registres com interlocutors als quals s'adreça. Perquè —acabem amb paraules de Josep Pla— «Riba fou abans que tot un home apassionat», i «la manera de ser de Riba és absolutament indestriable de la seva obra.»³⁴

1. *Cartes de Carles Riba, I: 1910-1938*, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Edicions de la Magrana, Barcelona, 1990. Pàg. 201.

2. Domènec Guansé, *Abans d'ara*. Proa, Barcelona, 1966. Pàg. 91.

3. *Cartes de Carles Riba, I*. Pàg. 210.

4. *Ibidem*. Pàg. 52.

5. *Ibidem*. Pàg. 165.

6. *Ibidem*. Pàg. 181.

7. *Ibidem*. Pàg. 67.

8. *Ibidem*. Pàg. 159.

9. *Ibidem*. Pàg. 127.

10. *Cartes de Carles Riba, II: 1939-1952*, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Edicions de la Magrana, Barcelona, 1991. Pàg. 45.

11. *Ibidem*. Pàg. 29.

12. *Ibidem*. Pàg. 24.

13. *Cartes de Carles Riba, I*. Pàg. 166.

14. *Cartes de Carles Riba, II*. Pàg. 203.

15. *Ibidem*. Pàg. 405.

16. *Ibidem*. Pàg. 302.

17. *Ibidem*. Pàg. 392.

18. *Ibidem*. Pàg. 72.

19. *Ibidem*. Pàg. 157.

20. *Cartes de Carles Riba, III: 1953-1959*, recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Edicions de la Magrana, Barcelona, 1993. Pàg. 48.

21. Albert Manent, *Carles Riba*. Alcides, Barcelona, 1963. Pàg. 68.

22. *Cartes de Carles Riba, II*. Pàg. 294.

23. *Ibidem*. Pàg. 503.

24. *Ibidem*. Pàg. 567.

25. *Ibidem*. Pàg. 575-576.

26. *Cartes de Carles Riba, III*. Pàg. 344.

27. *Ibidem*. Pàg. 108.

28. *Ibidem*. Pàg. 168.

29. *Ibidem*. Pàg. 144.

30. *Ibidem*. Pàg. 250.

31. *Ibidem*. Pàg. 256.

32. Josep Pla, *Obra completa*. Vol. XI. Destino, Barcelona, 1980². Pàgs. 372-373.

33. Val la pena de recordar l'anècdota que reporta J.V. Foix a propòsit d'una excursió marítima: «En Riba s'ha interessat per la justesa d'alguns vocables mariners. (...) S'han engrescat [ell i Clementina Ardiu] amb el nom d'alguns peixos, els menys coneguts, se'ls han après de memòria.» Dins J.V. Foix, *Obres completes*. Vol. IV, Edicions 62, Barcelona, 1990. Pàg. 300.

34. Josep Pla, *op.cit.* Pàgs. 375 i 360.